

Зубченко Олександр¹

Email: o.zubchenko@mdu.in.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6748-3981>

Повсякденність окупації на Півдні України у гіпертексті локальної телеграм-спільноти

Проблеми розвитку соціологічної теорії: Суспільна динаміка, соціальна взаємодія та соціологічні дослідження в умовах війни. Матеріали ХХ Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми розвитку соціологічної теорії: Суспільна динаміка, соціальна взаємодія та соціологічні дослідження в умовах війни», 1-2 грудня 2023 року (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології). – К.: Видавництво «Наукова столиця», 2024. – 329 с.

З перших днів російської окупації південних теренів України ворог взяв курс на повну фізичну та інформаційну ізоляцію захоплених територій. З одного боку, обмежувалось переміщення людей та товарів на вільну Україну (у жовтні 2022 р. після розстрілу евакуаційної колони під Запоріжжям рашисти повністю закрили сполучення), а з іншого – було відключено українське радіо, телебачення, максимально заглушено наш мобільний зв'язок та інтернет.

За таких умов вивчення соціальних процесів, що відбуваються по той бік лінії фронту, з кожним місяцем ускладнюється. Якщо перші пів року війни джерелом первинної соціологічної інформації були опитування, глибокі інтерв'ю, результати фокус-групових дискусій за участі наших співвітчизників, що рятувалися від окупантів, то нині арсенал дослідницьких методів скоротився. Значні пізнавальні можливості для розуміння стану справ на окупованих територіях зберігають якісний аналіз фотозображень, що містяться як на приватних сторінках у соціальних мережах, так і на офіційних ресурсах ворогів (потребують критичного аналізу та виявлення «подвійного дна») та неформалізований контент-аналіз соціальних мереж, зокрема, локальних телеграм-спільнот із вільним рівнем модерації.

Однією із таких спільнот є об'єднання «Анонімно Кам'янка (Більмак), https://t.me/anonim_kb) (8,5 тис. підписників), серед яких, очевидно, переважають мешканці окупованих Кам'янської, Комиш-Зорянської та Смирновської громад Пологівського району та вимушені переселенці із цих територій. Нашу увагу привернули матеріали, що було розміщено на цьому ресурсі з 15 липня до 15 жовтня 2023 року.

Контент спільноти вибудовано за типовою для Телеграму моделлю стрічки новин, однак роль модератора тут зведено до мінімуму (донати для фронту, розміщення звернень Президента України, коментарів щодо важливих національних подій, закликів повідомляти про місця розташування

¹ Кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету.

особового складу та військової техніки росіян, загалом не більше 15% контенту). Авторами решти повідомлень є місцеві дописувачі, думки та враження яких, що написані емоційною, простонародною мовою, формують гіпертекст.

Ми розглядаємо гіпертекст з інтеракціоністських позицій як сукупність символів, значень, слів, речень та абзаців, що володіють ознаками гранулярності та нелінійності. Можна погодитися із визначенням гранулярності як «властивості об'єкту складатися з таких частин, які зв'язані одна з іншою, проте не зливаються у щось єдине» [Місяць, 2002, с. 103]. Повною мірою зміст такого повідомлення можуть зрозуміти лише місцеві, які тісно інтегровані у локальний мікросоціум і, як має бути у селі, знають все одне про одного: «хочу розповісти про собак продажних. Селище Гусарки. Замість фірми Алоинс Агро, землі забирає Гриша Шипко росіянин, але колись проживав у Гусарці. На допомогу звісно прийшли друзі та родичі колаборанти Добровольський Олександр і сім'я Валі Та Юри Кривіцькі (завгар)».

Гранулярність зумовлює ще одну ознаку гіпертексту – нелінійність: «А чому ніхто не пише за Хачатрянів з Смірново? Бо вони вже і кальяну відкрили. Вони перші хто почали бізнес під орками. Спочатку... вони домовились з ними і зацікавились перепродажем свиней, платя дань. Потім у Гаріка і його молодшого сина Сержика запрацював магазин дома, а середньому сину Арсену забрали магазин Музу. Це у них працювала коншена Віка. І дочка колобка Жені Швайковського. І кривунь – яка розказувала, що орки хороші». У кількох фразах – велике багатоманіття образів (перший зрадник, продався за 30 срібників), соціальних практик (данина переможцю, захоплення чужого майна) та персонажів часів окупації, у яких прізвиська замість імен.

Народний, майже не цензурований гіпертекст передає цілу гаму образів повсякденності окупації. Т. Бергер та П. Лукман відзначають, що «повсякденне життя проходить навколо людини «тут і зараз», обмежуючись простором її фізичних та соціальних контактів і теперішнім часом... Напруга свідомості найвища в повсякденному житті» [Berger, Luckmann, p. 14-16].

Із понад 60 повідомлень, які було розміщено у досліджуваній телеграм-спільноті протягом вищезазначеного періоду, 82% присвячено особам, що у різних формах співпрацювали з ворогом: «Ті, хто були ніким, зараз розправили плечі і вирішили, що настав час діяти... Є у нас в селищі люди які швидко прийняли сторону русні, пиячать з ними і їдять з одних тарілок, а саме ганебне, що ця сволота ще лазить по хатах людей які виїхали і виносять все що можна загнати».

Характеризуючи колабораціонізм як канал соціальної мобільності для представників низькостатусних соціальних груп, дописувачі відзначають їхні вкрай низькі особисті якості: «В більшості, це люди, які ніколи з себе нічого не представляли, бо не мають ні достатнього розуму, ні працьовитості. Зараз вони гребуть підкупні руплі на себе, на своїх дітей, батьків пенсіонерів. Вони знімалися у роликах, де стояли у черзі за гуманітаркою, а на обличчях були не голодні судоми, а радість від халяви». По суті, маємо справу із повним

знищенням соціальних фільтрів між вищими та нижчими стратами, про які писав П. Сорокін: «Цей контроль полягає, по-перше, в тестуванні індивідів для встановлення адекватного виконання ними соціальних функцій; по-друге, в селекції індивідів для визначених соціальних позицій; по-третє, у відповідному розподілі членів суспільства з різних соціальних верств, в їх просуванні або деградації» [Сорокін, 2019, с. 470]. Зміни дистанції мобільності відбуваються дуже швидко, майже за російським прислів'ям «из грязи в князи»: «в 40 років Агро (агropідприємство – авт.) є колобочок Каплій Олександр Григорович. При Україні працював механіком, а зараз управляючий».

Представляючи собою типовий «антисоціальний клас» (за визначенням Ф. Гіддінгса), колаборанти приносять до повсякденного життя відверто аморальні зразки соціальної поведінки: «Сергій і Катя мають малолітніх 4 дітей бросаять їх на години самими, хоть у них сусіди орки готують їжу, миють та ремонтують їм машини, стірають одяг, п'ють в дворі і це все бачать діти»; «У с. Смілому є цікава жіночка, Светка Плетінь (Ковалевська, Квачиха)... отримує гроші на дітей, використовує гроші на себе, на бухло, запрошує у гості орків, діти живуть в жахливих умовах... молодшого сина постійно виганяє з дому»; «є такі особи які під скрутне становище ворують у людей метал... знімали колеса з машини, які вкрали орки і перевернули, вечорами скликають друзів, відмічають дні народження не погано, столи ломляться».

Колабораціонізм займає одне із центральних місць у повсякденні окупації зовсім не випадково. З одного боку, навіть під триколорами життя не зупинити – люди продовжують працювати, кохати, відвідувати друзів та їздити у справах. З іншого – порядки, які встановлюють окупанти, все глибше проникають до буденних взаємодій, перетворюють раніше звичайні акти соціального обміну на колаборацію, змушують місцевих жителів модифікувати свою поведінку відповідно до нових обставин.

Значну увагу дописувачі телеграм-спільноти приділяють співпраці з ворогом у побутовій сфері (37% повідомлень). Автори влучно описують дисфункційну, репресивну сутність російської «освіти», працювати до якої йдуть крадії, садисти та п'яниці: «Також в КЗ (сел. Комиш-Зоря – авт.) їздили і примусово щоб здавали дітей до школи, хоча школу закрили, навчання буде в Благівіщенці»; «Хочется розповісти за школу в Олексіївці. Одна кухарка – воровка прошлогодня. Готує тільки для 1-4 класів і малозабезпечених, а всі інші... носить із дому... бо...охоронці не пускають навіть в магазин... А за навчання то зовсім п...ець.... Як і в прошлому році... музика (Козачок п'яний), малювання (для пі...рів російських листівки) і фізкультура (на якій дітей ганяють до скону)». У той же час у керівництва цього фейкового закладу справи йдуть зовсім непогано: «Олексіївська директриса-пришмандовка Светка Єрьоменко, яка на «со-со-собирала» грошей на о...енний джип і розсікає на ньому всюди». Широке вживанні просторіччя – немов би ще одне відсилання до гіпертекстуальності повідомлення. Для сторонніх його зміст полягає у тому, що у мешканців с. Олексіївка серйозні сумніви викликають здатність С. Єрьоменко очолювати «школу» та самотійно заробити на дорозі

авто. В цьому контексті зустрічається чимало міркувань про розділені сім'ї та вічну проблему дітей та батьків: «Батько працює директором школи в окупації, активно співпрацює з ворогом, тітка (Майя Мех) також в школі в Благовіщенській... При всьому цьому донька працює в громаді (орган місцевого самоврядування, який виїхав на підконтрольну Україні територію – авт.), приближена до адміністрації... Не віриться, що вона відріклася від рідних».

Широкий опис у онлайн-спільноті отримало явище родинного колабораціонізму: «Потапенко Марія (школярка Благовіщенської школи, її мама колишній працівник Благовіщенської ради – Юлія Потапенко, її брат ... Влад Потапенко, який за руку здоровається з вбивцями, її невістка Іра Шершень, яка також працює в Благовіщенській школі)»; Сидоренко Анжела – це та сама учениця – автор ролику «жизнь в кайф» в орківській школі... Її атько також пішов працювати в школу техпрацівником ще восени»; «Проценко Кіріл закінчив Благовіщенську школу 2021 році – син Любітелей усього міра, Проценко Ленки яка зустрічала окупантів з хлібом сіллю та витанцьовувалася з ними біля сільського клубу, і доця їхня Катька Проценчіха». Загалом, на тлі загальної архаїзації соціальних практик часів окупації саме соціальні мережі, побудовані на кровному або набутому родстві, стають потужним каналом соціальної мобільності та одним із важливих інструментів укріплення контролю рашистів у сільській місцевості.

Із родинних зв'язків на тлі господарських інтеракцій із окупантами зростає економічний колабораціонізм (26% повідомлень). Значення торгівлі під чужою владою виходить далеко за межі її інституційних функцій, фактично виконує роль легітимізації нових порядків, створення ілюзії нормального життя та лояльності населення: «Біля кожного орківського посту буде бажаючий з'їздити оркам за цигарки чи відвезти кудись. Буде бабця, що бажає покормити онучків. І не зі страху від зброї, просто мальчікі щедрі на гроші... Гидко від мясників, що маринують шашлик та в комплекті пропонують (ворогу – авт.) фасоване деревне вугілля. Привчили, що картошку, цибулю та груші треба фасувати в сітки – мальчикам удобней».

У перших рядах колаборантів опиняються підприємці, робота яких і до війни викликала нарікання у людей: «Підприємці Шеки тома та яша з Більмака спочатку боялись торгувати. А зараз розправили крила гребуть руські рублі лопатами.....В них ідо війни ціни були вищі чим у інших. У томи взагалі зверхнє ставлення до людей до простих любе поучати поради давати кому як жити що робити, мабуть відчуває себе царицею. Ще й під процент обналічують». Автори дописів добре демонструють і глибоку особистісну деформацію зрадників за прилавком: «Є в селі Мар'янівка вовка рибалка і його дружина ленка. Коли заходиш до їхнього магазину і бачиш як вони оркам лижуть дупу хочеться просто плюнути в рожу».

Особливу небезпеку для односельців становлять колаборанти, які стали до лав збройних формувань агресорів або пішли до фейкової влади (близько третини повідомлень): «Ті, хто були ніким, зараз розправили плечі і вирішили, що настав час діяти. Так першими поліцаями в Білоцерківці стали

колишні місцеві двієчники і нероби Дубина Сашко, Шевченко Сашко та Настя Дубина... обіцяють зарплату 250 тисяч дерев'яних. Але за умови високих показників, якщо досягнень не буде, то і зарплати високої не побачать. То вони за такі гроші матір рідну продадуть. Завдання сформульовані чітко: головне, виявлення «інакомислячих». Заради справедливості слід сказати, що лави російських силовиків у Запорізькому регіоні поповнюються не лише представники маргінальних верств населення, але й щонайменше сотня колишніх українських поліцейських [Укрінформ, 18.08.2023].

Значне враження на авторів спільноти справили незаконні «вибори» у вересні 2023 року та участь у них осіб, які раніше були дуже далекими від суспільно-політичного життя: «Ходили по дворах Віка Бакай із своїм теперішнім співмешканцем Миколою, Руся Куліковська, перша ледя ланців Людка Шмиглиха, вулична кличка Фікса, Сашко Мороховський, Хомич ще на його кажуть». Використання зневажливих порівнянь та вуличних кличок – типова ознака гіпертекстуальності, місцевим без зайвих пояснень стає зрозумілим, хто такі російські «активісти». Серед останніх – чимало давніх ненависників України: «по Смілому ходили по дворах Гошва Альона та Коропчиха Оксана (вона ж Рибалко, Рекотова). А в Розянці Сидор Ліда(колишня вчителька). Нарешті діждалася своїх, ще з чотирнадцятого року бредила кацапами»; «хочу скинуть вам патріотку з Комиш-Зорі, Зіну Божко, яка прославляє руський мір... Це ті тварі, що з 2014 року передавали на Донецьк дані всіх ротацій, що йшли через Комиш-Зорю на залізницю». Очевидно, що як і за часів колективізації 1930-х років, кремлівські загарбники роблять ставку на розкол українського села та повернення на свій бік соціальних низів.

За результатами дослідження ми дійшли таких висновків. По-перше, аналіз контенту локальної онлайн-спільноти є достатньо ефективним методом емпіричного дослідження окупації, оскільки ми маємо справу не лише з вербальним наповненням стрічки, але й з її гіпертекстуальним підтекстом, розкриттям багатьох супутніх соціальних зв'язків. По-друге, головним образом повсякденності, що постає перед нами із повідомлень дописувачів, стає постать зрадника. Зрада Батьківщині трактується авторами спільноти достатньо широко – від співмешкання та народження дитини від окупанта до вчинення важких злочинів, що передбачають сувору кримінальну відповідальність. Такий еkleктизм моральних і правових норм є характерним для громадської думки, особливо в кризовий період. По-третє, навіть пересічній людині стає помітна деформація соціально-стратифікаційних механізмів, руйнування традиційної соціальної структури і зникнення звичних каналів соціальної мобільності. У повній відповідності до теорії П. Сорокіна після зміни політичного режиму на авансцені з'являються чимало вихідців із ізольованих соціальних страт, які ніколи не цікавилися політикою, не ходили на вибори та не сплачували податки. Окупантам надзвичайно легко працювати із таким соціальним масивом, формуючи за патрон-клієнтним принципом мережі лояльності як до росії в цілому, так і до місцевих гауляйтерів та «смотрящих».

ЛІТЕРАТУРА

1. Місяць Н. Гіпертекст – новий крок у розвитку тексту. Волинь – Житомирщина. 2002. № 9. С. 103-105. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/14824/1/Misyats2.pdf>, дата звернення 28.10.2023.
2. Сорокін П. Соціальна і культурна мобільність. Гуменюк Л.Й. Соціологія: Хрестоматія (від першоджерел до сучасності). У 2-х т. Т.1. Львів: ЛьвДУВС, 2019 [Електронний ресурс].
3. Укрінформ, 18.08.2023. У Запорізькій області з початку повномасштабної війни у колаборантстві підозрюють 110 поліцейських. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3749932-u-zaporizkij-oblasti-pidozruut-u-sprivrasi-z-vorogom-110-policejskih.html>, дата звернення 29.10.2023.
4. Berger P., Luckmann Th. The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. Anchor: Penguin Books, 1967. URL: https://web.archive.org/web/20191009202613id_/http://perflensburg.se/Berger%20social-construction-of-reality.pdf (accessed 20.10.2023).

Касянчук Максим¹

Email: maxim.kasianczuk@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0701-3595>

Динаміка і фактори підтримки реєстрованого цивільного партнерства населенням України у воєнні роки

Проблеми розвитку соціологічної теорії: Суспільна динаміка, соціальна взаємодія та соціологічні дослідження в умовах війни. Матеріали ХХ Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми розвитку соціологічної теорії: Суспільна динаміка, соціальна взаємодія та соціологічні дослідження в умовах війни», 1-2 грудня 2023 року (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології). – К.: Видавництво «Наукова столиця», 2024. – 329 с.

Починаючи від виникнення перших ЛГБТ-організацій України (1994 р.), ЛГБТ-рух намагався винести на порядок денний не тільки формальний захист від стигми, дискримінації та злочинів на ґрунті ненависті, але й наповнити його конкретним змістом. Так, заборону нерівного ставлення на ґрунті сексуальної орієнтації було включено в Кодекс законів про працю, Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», інші нормативно-правові документи.

Одним із аспектів рівного ставлення є т. з. шлюбна рівність, коли шлюб можуть укласти дві повнолітніх особи незалежно від їхньої гендерної приналежності. Крім шлюбів, формою реєстрації стосунків двох повнолітніх осіб (незалежно від наявності в стосунках сексуального компоненту) є в світі т. з. реєстроване цивільне партнерство (далі — РЦП), яке за юридичним змістом може як співпадати зі шлюбом, так і відрізнитись від нього. На теренах регіону Східна Європа і Центральна Азія (країни, які колись були

¹ Науковий співробітник відділу соціальної експертизи Інституту соціології НАН України.